

1 Қаржылық жоспарлау: негізгі ұғымы мен мазмұны

Ғылыми жоспарлау тіпті
заңдылықтарды кездейсоқ етеді
Владимир Колечицкий

Мақсаты: қаржылық жоспарлаудың негізгі ұғымдарымен, мәнімен және мазмұнымен, қаржылық жоспарлаудың әдістемесі мен әдістерімен, сондай-ақ жоспарлаудың әлемдік тәжірибесімен таныстыру

Жоспар:

1.1 Қаржылық жоспарлау: негізгі түсінігі, мазмұны, қағидаттары мен міндеттері

1.2 Қаржылық жоспарлар мен болжамдар жүйесі, олардың өзара байланысы

1.3 Қаржылық жоспарлаудың әдістері мен әдіснамасы

1.4 Әлемдік тәжірибеде жоспарлаудың пайда болуы және дамуы

1.1 Қаржылық жоспарлау: негізгі түсінігі, мазмұны, қағидаттары мен міндеттері

Жоспар - бір мақсатқа жетуге, іс-әрекеттердің немесе іс-әрекеттердің тәртібін, мерзімдерін және реттілігін айқындауға бағытталған өзара байланысты міндеттер жүйесі.

Жоспарлау - белгілі бір уақыт кезеңіне есептелген басқару объектісін дамытудың оңтайлы баламасын таңдауға бағытталған басқарушылық шешімдерді әзірлеу процесі.

Жоспарлау - мемлекеттің, басқару органдарының, шаруашылық жүргізуші субъектілердің меншік нысанына қарамастан басқару субъектісінің даму перспективаларын әзірлеу жөніндегі мақсатты қызметі.

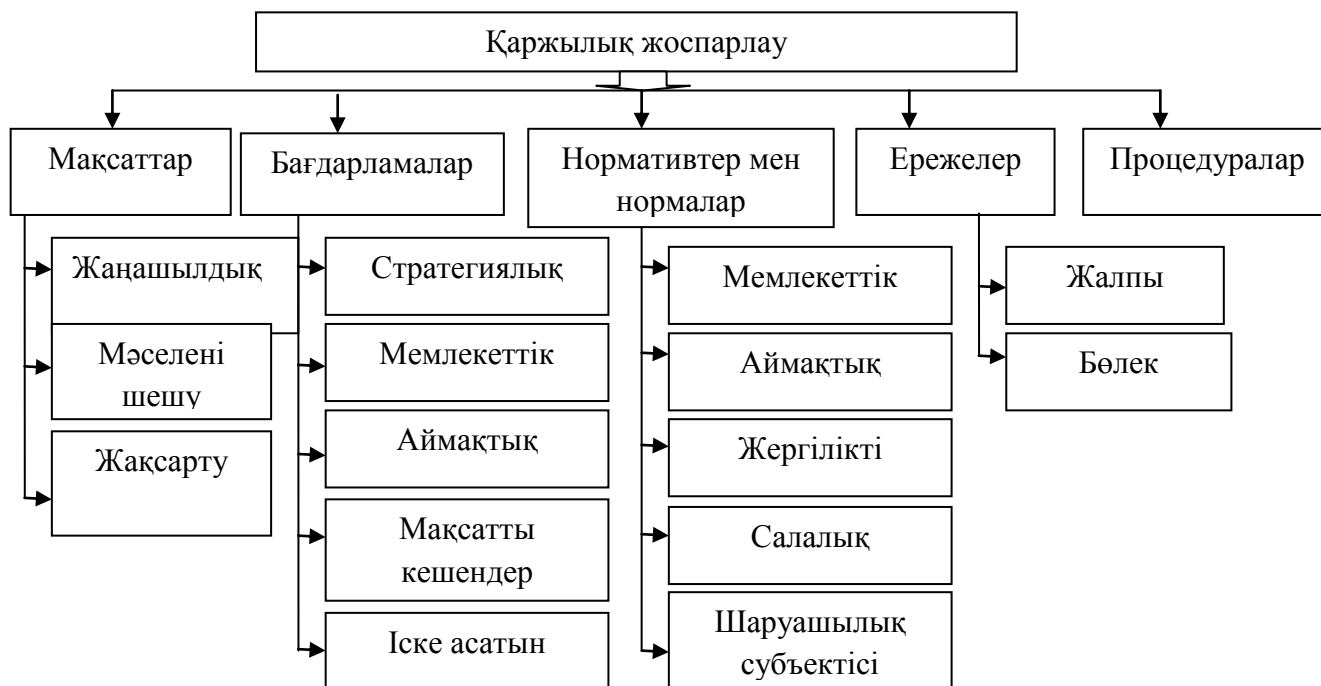
Басқару функциясы ретінде жоспарлау - басқару объектісінің ағымдағы немесе келешектегі дамуы үшін ең жақсы балама таңдаудан тұрады. Бұл балама басқару объектісінің, оның мүмкіндіктерінің (ресурстарының) мүдделеріне сәйкес келуі, белгілі бір уақыт кезеңіне есептелуі және жоспардың орындалуына жауапты негізгі тұлғаларды анықтауы тиіс.

Жоспардың мәні - адамдар өз іс-әрекетінің мақсатын саналы түрде анықтайды және сыртқы ортаның тікелей және жанама әсерін ескере отырып, өз іс-әрекеттерін ресурстармен өлшейді.

Экономикалық жоспар - белгіленген мерзімде жүзеге асырылуы тиіс объектінің даму мақсаттары мен басымдықтарына сәйкес құрылымдалған экономикалық көрсеткіштер мен тапсырмалар жиынтығын қамтитын елдің заңнамалық актілерінің талаптарына сәйкес әзірленген және бекітілген құжат.

Қаржылық жоспарлау экономикалық және әлеуметтік жоспарлаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қаржылық жоспарлаудың ерекшелігі-ол ақшалай нысанда жүзеге асырылады. Қаржылық жоспарлау

компоненттері 1-суретте келтірілген.

Сурет 1- Қаржылық жоспарлау компоненттері

Қазіргі уақытта бизнесте және мемлекеттік басқаруда "стратегиялық жоспарлау" деген сөз тіркесі жиі пайдаланылады, ол дегеніміз - мемлекет экономикасының 25 жылға (бір буынға) немесе тіпті 50 жылға (екі буынға) дамуы.

Стратегиялық жоспарлау - экономикалық дамуды барынша жеделдету үшін ұлттық ресурстарды тиімді пайдаланудың жоспарын (траекториясын) есептеудің нәтижесі.

Стратегиялық жоспарлау деп елдің орнықты дамуының стратегиялық мақсаттарына қол жеткізудің және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын, тәсілдері мен құралдарын айқындау түсініледі. *Қазақстан Республикасының тұрақты дамуының стратегиялық мақсаттарына жетудің және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басты жолы* - елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының басымдықтарын қоса алғанда, стратегиялық ұлттық басымдықтарды жүзеге асыру.

Стратегиялық жоспарлау ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеттерін ескере отырып, Қазақстан Республикасының тұрақты дамуы үшін тұжырымдамалар, доктриналар, стратегияларды, бағдарламалар, жобалар мен жоспарларды әзірлеу жолымен жүзеге асырылады.

Стратегиялық жоспарлау - әлеуметтік-экономикалық дамудың мақсаттарын анықтау, болжау, жоспарлау және бағдарламалау бойынша стратегиялық жоспарлау қатысушыларының қызметі.

«Қаржылық жоспарлау» анықтамасының мәні мен мазмұны 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1 - «Қаржылық жоспарлау» тұжырымдамасының мәні мен мазмұны

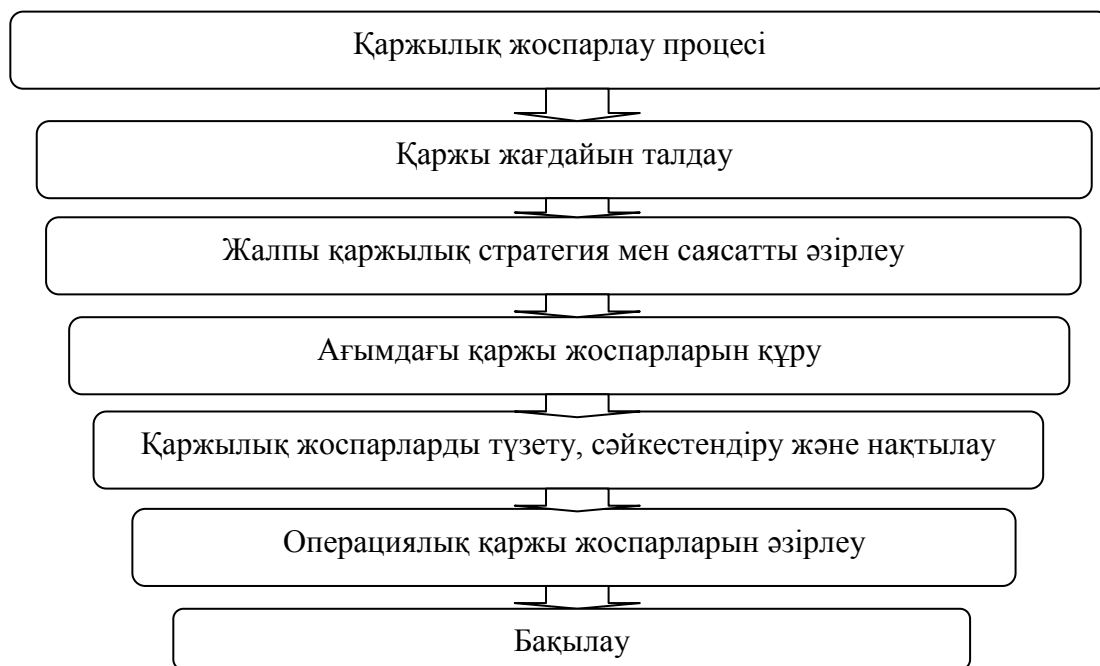
Тұжырымдама	Мазмұны
Жоспарлау	- жоспардың нақты дамуын, оны жүзеге асыруды, ұйымдастыруды және орындауды, бақылауды қамтитын процесс.
Директивті жоспарлау	– бұл заңды құқық күшіне ие және оларды іске асыруды қамтамасыз ететін жоспарларды әзірлеу процесі. Бұл жоспар барлық орындаушылар үшін міндетті болып табылады, жоспардың міндеттерін орындамаған жағдайда лауазымды тұлғалар заңды түрде жауапты болады.
Қаржылық жоспарлау	- қаржы ресурстарын басқару құралы; - әлеуметтік өндіріс процесіне әсер етудің белсенді құралы.
Стратегиялық жоспарлау	- еліміздің тұрақты дамуының стратегиялық мақсаттарына жетудің және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын, әдістері мен құралдарын айқындау.
Жоспарлау және болжау	- экономикалық және әлеуметтік процестерді басқарудың маңызды элементтері экономиканың дамуындағы ұтымды пропорцияларды, жекелеген салалардың, шаруашылық, мәдениет буындарының өсу қарқынының нақты кезеңіндегі өзгерістерді алдын ала анықтау үшін пайдаланылады.
Индикативтік жоспарлау	- ұсынымдық жоспарлау; ол ақпараттық-үйлестіру рөлін орындайды және экономикалық реттеуіштер арқылы қаржы қызметінің субъектілеріне жанама әсер етеді. - мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясатқа сәйкес келетін ел экономикасының жай-күйі мен дамуын сипаттайтын параметрлер (индикаторлар) жүйесін қалыптастыру процесі және аталған индикаторларға қол жеткізу мақсатында Әлеуметтік және экономикалық процестерге ықпал ету шараларын белгілеу.
Шаруашылық жүргізуші субъектілер деңгейінде қаржылық жоспарлау	- Ресурстар мен тиісті қаржы қатынастарының белгілі бір кезеңі үшін ақтау үдерісі. Оның қажеттілігі, белгілі бір қаражат беру қажет болғандықтан, кәсіпорындардың үзіліссіз жұмыс істеуі болып табылады

Жоспарлау нысаны, мемлекеттің қатысу мазмұны мен нысаны бойынша жоспарлау директивалық, индикативтік, стратегиялық болуы мүмкін.

Қаржылық жоспарлаудың тікелей нысаны - кірістер мен жинақтарды қалыптастыру және бөлу, орталықтандырылған және орталықтандырылмаған қаражат қорларын қалыптастыру және пайдалану. Сондай-ақ, қаржылық жоспарлау объектісі мемлекеттің немесе кәсіпкерлік субъектісінің қаржылық қызметі болып табылады, ол ақшалай түсімдерді жұмылдыру мен оларды ағымдағы қажеттіліктерге пайдалану, өндірісті кеңейту, жаңарту және әлеуметтік қажеттіліктерден тұрады.

Қаржылық жоспарлаудың мазмұны пайда болудың экономикалық процестерімен маневрлеудің, ақша кірістері мен жинақтарын бөлу мен қайта бөлудің алдын -ала анықталған мүмкіндігі ретінде және осының негізінде ақша қаражатының орталықтандырылған және орталықсыздандырылған қорларын қалыптастыру мен пайдалану ұсынылады.

Қаржылық жоспарлау мен болжаудың негізгі мәні - кіріс түсімдерін алдын ала болжау, шығыстарды айқындау, әрбір шаруашылық және қаржылық ахуалдың нәтижелілігі, қаржы ресурстарының неғұрлым тиімді бағытын негіздеу, төлем қабілеттілігін, тұрақты қаржылық жағдайды қамтамасыз ету үшін ақша қаражаты мен шығыстардың түсімдерінде (бар болғанда) тепе-теңдікті белгілеу болып табылады. Мемлекеттік деңгейде қаржылық жоспарлауды ұйымдастыру процесі 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2- Мемлекеттік деңгейде қаржылық жоспарлауды ұйымдастыру процесі

Қаржылық жоспарлау міндеті - жұмылдырылатын және пайдаланылатын қаржы ресурстарының материалдық-заттай ұдайы өндіру элементтеріне оңтайлы сәйкестігі негізінде шаруашылық субъектілерінің, жүйелердің тепе-теңдігі мен дамуының теңгерімділігіне қол жеткізу болып табылады.

Қаржылық жоспарлау арқылы нақты жобалар, нақты жолдар, индикаторлар, өзара байланысты тапсырмалар, оларды жүзеге асыру реті, сондай-ақ болжанатын болжамдар, белгілі бір курстар, индикаторлар, өзара байланысты тапсырмалар, олардың орындалу реті және таңдалған мақсатқа жетуге ықпал ететін әдістер анықталады.

Қаржылық жоспарларды құрудың басты мақсаты - өндірістік және әлеуметтік даму бойынша көзделген шығыстарды қаржылық мүмкіндіктермен келісу болып табылады. Сондай-ақ қаржылық жоспарлаудың мақсаттары:

- қаржы ресурстарының қалыптасу көздерін және олардың жалпы құндылығын анықтау;
- орталықтандырылған және орталықтандырылмаған қорлар, ұлттық

экономика секторлары мен әкімшілік-аумақтық бірліктер арасында қаржы бөлудің оңтайлы үлесін белгілеу;

- ресурстардың нақты бағытын анықтау және қажетті қорларды құру.

Қаржылық жоспарлау экономика мен оның буындарын басқарудың маңызды функциясы болып табылады және мемлекеттік билік пен басқару органдары, сондай-ақ барлық шаруашылық органдар, мекемелер мен олардың жоғары тұрған құрылымдарын жүзеге асырады.

Қазақстанда "Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі Даму стратегиясы" іске асырылуда, ҚР Президенті Н. Назарбаевтың жыл сайынғы Жолдауы негізінде қысқа мерзімді кезеңге қаржылық жоспарлауға, қаржылық стратегияға және қаржылық саясатқа түзетулер енгізіледі.

Бұл жаһандану жағдайындағы әлемдік экономиканың сын-қатерлерімен анықталады. Сондықтан қаржылық жоспарларды әзірлеу кезінде өндірістік тапсырмалардың шиеленіс деңгейі тексеріледі, мүмкіндіктер анықталады:

- экономиканы әртараптандыру,

- өндіріске өндірістік қуаттарды неғұрлым толық пайдалану және оның сапасын арттыру, шығындарды төмендету және өнімді шығындарды азайту есебінен шетелдік инвестициялар тарту немесе қаржы ресурстарын ұлғайту.

Сондай-ақ қолда бар материалдық ресурстарды өндіріске тартуды, айналым қаражатының айналымдылығын жеделдетуді, құрылыстың сметалық құнын төмендетуді, басқару аппаратын және т. б. ұстауға арналған шығыстарды қысқартуды ескере отырып, ақша қаражатына қажеттілікті азайту жолдары қарастырылуда.

Тарихи дамудың барлық кезеңдерінде және басқару деңгейлерінде *қаржылық жоспарлау* оны бірыңғай жоспарлау жүйесінен бөлуге мүмкіндік беретін жалпы сипаттарға ие болды: *нақты объектілер, жоспарлау бағыттары, жоспарлаудың мақсаты мен сипаты және негізгі көрсеткіштердің түрі*:

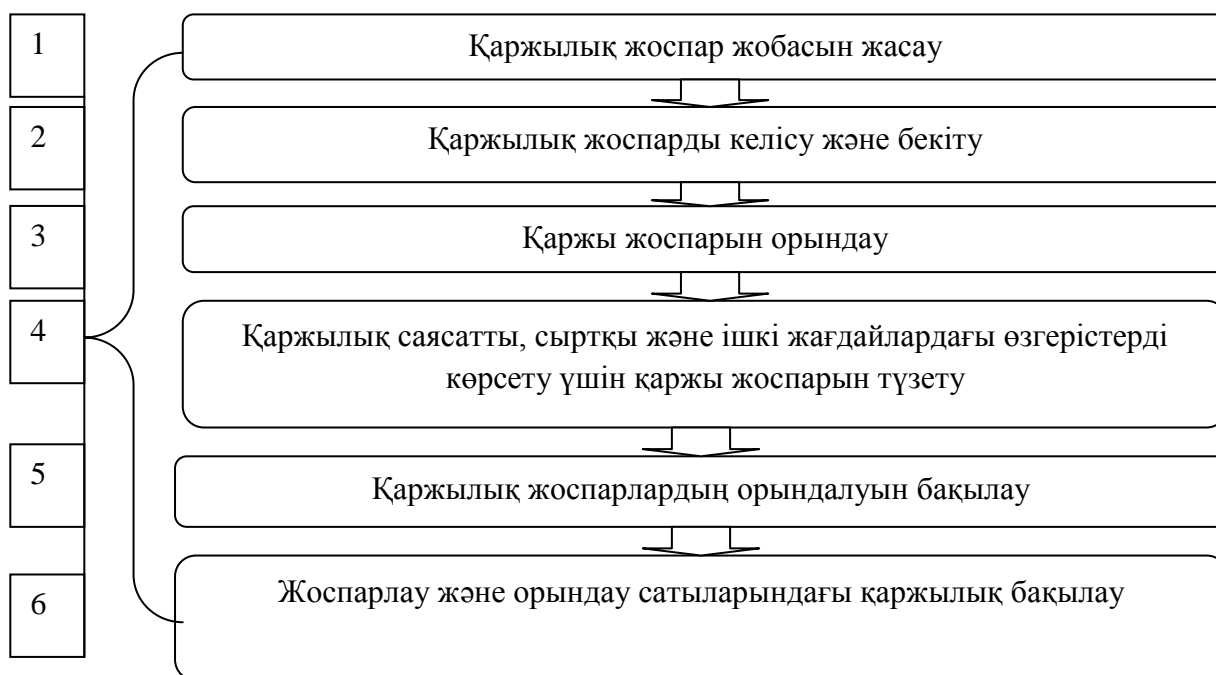
- *қаржылық жоспарлау объектісі* әрдайым қаржылық басқарудың кез келген деңгейінде шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылық әрекеті болып табылады, бұл қаржылық қатынастардың қозғалысы айтарлықтай әсер етеді, олардың қаржы қатынастарына және нәтиже коэффициенттеріне әсер етеді;

- оның әрекет ету саласы негізінен қаржы қаражатын құру, бөлу және пайдалану кезінде қаржы арқылы жүзеге асырылатын *қайта бөлу процестерін* қамтиды,;

- *қаржылық жоспарлау* ұдайы өндірудің құндық жағына бағытталған, оның негізгі мақсаты белгіленген жобаларды қамтамасыз етудің қаржылық мүмкіндіктерін және олардың тиімділігін негіздеу болып табылады;

- тапсырманың қаржылық көрсеткіштері, жоспарлар әрқашан құндық нысанда есептеледі, синтетикалық сипатта болады, өндірістік көрсеткіштерге негізделеді, бірақ олардың пассивті көрінісі болып табылмайды.

Қаржылық жоспарларды дайындау алты кезеңде жүзеге асырылады (3-сурет).

Сурет 3- Қаржылық жоспарлау кезеңдері

Қаржылық жоспарлау процесі және оның кезеңдері өзара тығыз байланысты және өзара шарттастырылған.

Қаржылық жоспарлау процесінің айырмашылығы елдің ұзақ мерзімді даму стратегиясына сүйене отырып, мемлекеттің қаржылық стратегиясы мен қаржылық саясатын айқындауға бағытталған.

Мемлекет деңгейіндегі *қаржылық жоспарлау принциптері* А қосымшасында берілген.

Қаржылық тапсырмаларды негіздеу процесінде заттай деректерді құнға қайта есептеу ғана емес, белгіленген шығындардың тиімділігі, кірістерді жұмылдырудың ұтымды нысандарын таңдау, олардың орындылығы мен түпкілікті нәтижелеріне сүйене отырып бөлінуі айқындалады.

1.2 Қаржылық жоспарлар мен болжамдар жүйесі, олардың өзара байланысы

Орталықтандырылған жоспарлардың саны, олардың нысандары, мазмұны көбінесе тиісті мемлекеттің қаржы жүйесін құруға, сондай-ақ нақты кезеңде қаржы көмегімен жүзеге асырылатын қайта бөлу процестерінің ерекшеліктеріне байланысты болады (4-сурет).

Қаржылық жоспарлаудың негізгі өнімі қаржылық жоспарлар болып табылады.

Қаржы жоспары - көрсеткіштері үнемі ақшалай көріністе көрсетілетін және белгілі бір кезеңге қаржы ресурстарының қозғалысын негіздейтін жоспардың ерекше нысаны. Осылайша қаржы жоспарлары шаруашылық

жүргізу субъектілерінің қалыпты қызметін, олардың үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Сурет 4- Жоспарлау түрлері

Қаржылық жүйенің, жекелеген департаменттердің, қаржы институттарының кәсіпорындарының, ұйымдарының байланыстары арқылы шешілетін міндеттердің алуан түрлері білім беру, қаржы қорларын бөлу және олардың қаржылық қатынастарына айтарлықтай әсер етеді.

Бұл, әрине, нысандар мен мазмұндағы айырмашылығы бар көптеген қаржылық жоспарлардың дамуында көрініс табады.

Басқарудың барлық деңгейлерінде әзірленген бірқатар қаржылық жоспарларды белгілі бір жүйеге келтіру үшін оларды көптеген критерийлер бойынша жіктеуге болады.

Экономикалық әдебиетте олар екі негізгі топқа біріктіріледі: *орталықтандырылған (ұлттық) және орталықтандырылмаған.*

Орталықтандырылған қаржы жоспарлары - жалпы мемлекеттік қаржы ресурстарының қозғалысын негіздейді, мемлекеттің қаржы жүйелері жүзеге асыратын қайта бөлу процестерін тіркейді.

Нысан бойынша олар әрдайым жиынтық жоспарлар болып табылады.

Орталықтандырылған қаржы жоспарлары өзінің мазмұнымен, ресурстар қозғалысының объектісі мен саласымен, жоспарлау әдістерімен және мақсаттарымен ерекшеленеді.

Орталықтандырылған қаржы жоспарларында мынадай маңызды ерекшеліктер бар:

- *объект* - макро деңгейде қалыптастырылған және таратылатын жалпыұлттық ресурстар;

- *қамту* - мемлекеттің қаржылық қызмет саласы, тиісінше оның өсімін молайту процесіне қатысушылармен қаржылық өзара қарым-қатынастары және бұл ретте қалыптасқан құндық пропорциялар;

- *негізгі мақсат* - мемлекеттің қаржылық саясатының белгілі бір кезеңге негізделуі, оның жалпыұлттық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оның қаржылық мүмкіндіктерін анықтау.

Олардың негізгі міндеттері - макро деңгейде қалыптасқан барлық орталықтандырылған қорлардың кірістер мен шығыстарын жоспарлау, олардың көздерін, оларды қалыптастыру және пайдалану жолдарын айқындау.

Орталық қаржы жоспары - бұл мемлекеттік бюджет. Оны әзірлеу қажеттілігі мемлекеттің ақша ресурстарының көздері мен көлемін айқындау және оларды жалпы мемлекеттік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін ұтымды бөлу қажеттілігінен туындады.

Бюджет баланс нысанында әзірленеді, онда елдің, оның өңірлерінің экономикалық және әлеуметтік даму бағдарламасына сәйкес ағымдағы кезеңге арналған барлық кірістер мен шығыстар жоспарланып отыр.

Сонымен қатар, бұл ретте түсімдер көздерін толық жинақтауға, бюджет қаражатын ұтымды бөлуге және бюджеттің тапшылықсыз теңгеріміне ерекше назар аударылады.

Бюджеттен басқа жалпы мемлекеттік бағдарламаларды, сондай-ақ орталықтандырылған қорлар бюджеттерін қаржылық қамтамасыз ету түрінде басқа да орталықтандырылған қаржылық жоспарлар жасалады. Олардың қаржылық жоспарлары ағымдағы жылға барлық түсімдерді және шығыстарды айқындайтын құндық баланстарды білдіреді.

Тиісті қорлардың *қаржылық жоспары* 2 бөлімнен тұрады: кірістер мен шығыстар.

Мысалы, әлеуметтік қорғау қорының қаржылық жоспарында кірістерде жыл басындағы қаражат қалдықтары, заңды және жеке тұлғалардан сақтандыру жарналарының барлық түсімдері, республикалық бюджеттен қаржы бөлу (әскери қызметшілерге зейнетақы мен жәрдемақы төлеуге және заңдарға сәйкес басқа да шығыстарға), инвестициялық салымдардан, бағалы қағаздармен операциялардан түскен қаражат көрсетіледі.

Шығыс бөлігінде зейнетақыларды, әлеуметтік сақтандыру, халықты сауықтыру, еңбекке жарамсыз азаматтарға материалдық көмек көрсету жөніндегі жәрдемақыларды төлеуге ресурстар жіберу жоспарлануда.

Орталықтандырылған қаржылық жоспарлар тек қаржы жүйесінің байланыстарымен ғана емес, қаржы ресурстарының қозғалысы деңгейімен де ерекшеленеді: ұлттық немесе жеке аймақтар (жергілікті).

Орталықтандырылмаған қаржы жоспарларының саны орталықтандырылғаннан гөрі әлдеқайда үлкен және әртүрлі.

Бұл өз қызметі, ұйым түрі, кәсіпорындарды, ұйымдарды, мекемелерді, ведомстволарды басқару және қаржыландыру әдістері бойынша көптеген, әртүрлі қаржылық жоспарлар.

Орталықсыздандырылған қаржылық жоспарлардың ортақтығы олардың нақты шаруашылық жүргізуші субъектінің ақша қаражатының жеке айналымдарын негіздеу қабілетін білдіреді.

Осыдан олардың ерекше мақсаты – осы объектінің кірістері мен шығыстарының айқындылығы, оның қызметінің қаржылық нәтижелері қаржы ресурстарының қозғалысын жанама ететін тиісті қатынастары.

Орталықсыздандырылған қаржылық жоспарларды *топтастыру табыстың құрамына*, шығындар мен оларды есептеу әдістеріне әсер ететін әртүрлі белгілерге негізделуі мүмкін, сондай-ақ мемлекет пен барлық өндірушілерді қайта құру процесінде қаржы қатынастарын қалыптастырады.

Меншік нысанына сәйкес квазимемлекеттік сектор ұйымдары, Ұлттық компаниялар, мемлекеттік, жалгерлік, кооперативтік кәсіпорындар, акционерлік қоғамдар, бірлескен кәсіпорындар, шетелдік кәсіпорындар, жеке фирмалар, қоғамдық ұйымдар деп бөлінеді.

Осы топтардың әрқайсысының кәсіпорындарының белгілі бір ортақ ерекшеліктерімен жеке субъектілердің қаржылық жоспарлары салалық сипаттамаларға, өндірістің ерекшеліктеріне, кәсіпорынның қызмет саласына, оның түрі мен мөлшеріне байланысты нысан мен мазмұн түрінде ерекшеленеді.

Шаруашылық саласы, қызмет түрі, басқару әдісі (коммерциялық есеп немесе бюджеттік қаржыландыру) қаржыландыру көздеріне, кірістер мен шығындардың құрамына, құрылымына айтарлықтай әсер етеді.

Сондықтан оларды *салалық, ведомстволық белгісі, басқару нысаны*, сондай-ақ кәсіпорындардың түрлері (бірлестіктер, концерндер, ірі, орта, шағын кәсіпорындар) бойынша топтастыру орынды.

Бюджеттік мекемелердің қаржылық жоспарлары сметалардың атауына ие және негізінен олардың шығыстарын айқындайды, ал қосымша табыс көздері түскен жағдайда коммерциялық (шаруашылық) есепте жұмыс істейтін кәсіпорындар мен ұйымдардың шаруашылық қызметі бойынша барлық түсімдер мен шығыстарды негіздейтін кіріс-шығыс жоспарлары әзірленеді, "кірістер мен шығыстар" балансы түрінде қаржылық жоспарлар жасайды. Олардың *кіріс бөлігінде*: пайда, амортизация және басқа да түсімдер, *шығыстарда* – осы түсімдер есебінен жүргізілетін шығындар айқындалады. "Кәсіпорындардың бюджетпен өзара қарым-қатынасы" балансының бір бөлігі бюджетке төлемдер мен бюджеттен қаржы бөлуді (олар болған жағдайда) көрсетеді.

Қаржылық бизнес-жоспар мыналарды қамтиды: өнімді өткізу болжамы, кірістер мен шығындар кестесі, ақшалай шығыстар мен кірістер балансы. Бизнес-жоспардың мақсаты осы құжатты бизнес нәтижелерін болжау құралы ретінде орындайтын функциялармен анықталады (2-кесте).

Кесте 2 - Бизнес-жоспардың функциялары

Құрал	Мақсаты
- бизнес стратегиясы мен оны дамыту тұжырымдамасын әзірлеу үшін	- кәсіпкерлік қызметті дамытудың жаңа бағыттарын әзірлеу;
- шаруашылық қызметтің жаңа бағытын бағалау үшін	- кәсіпорынның шаруашылық қызметін талдау және бақылау үшін бизнес-жоспарды пайдалану.
- несиелерді тарту үшін	- бизнес-жоспар шаруашылық жүргізуші субъектінің несие қабілеттілігін бағалаудың рөлін атқарады. Банктің несие беру туралы мәселені шешудегі басты фактор бизнес-жоспар болып табылады. Банктер қарыз алушыдан кепілгерлік, кепілдік, кепіл, сақтандыру нысанында несиені қамтамасыз етуді ғана емес, бизнестің даму тұжырымдамасы мен стратегияларын жақсы әзірлеуді талап етеді.
- серіктестерді тарту үшін	- бизнес-жоспар кәсіпкерлік қызметтің осы түріне кез келген нысанда (акша, мүлік, мүліктік құқықтар, ноу-хау) өзінің меншікті капиталын салуға мүмкіндігі мен ықыласы бар әлеуетті серіктестерді жаңа бизнеске тартуды ынталандыру ретінде әрекет етеді.

Бизнес-жоспар шаруашылық жүргізуші субъектінің өндірістік, инвестициялық және қаржылық қызметін жоспарлау нәтижесін шоғырланған нысанда көрсететін, нарықта тап болуы мүмкін проблемаларды талдайтын және оларды шешу тәсілдерін айқындайтын құжат болып табылады.

1.3 Қаржылық жоспарлаудың әдістері мен әдіснамасы

Әдіснама - бұл шындықты тану және түрлендіру мақсатында зерттеу тәсілдерінің жиынтығы. Әдістеме жалпы философиялық таным әдісі мен нақты ғылым әдістерін, біздің жағдайда стратегиялық жоспарлауды қамтиды. Әдіснама қолданбасының ең маңызды нүктелері болып табылады:

- мәселені бекіту және өзектілігін негіздеу;
- зерттеудің объектісін, пәнін және шекарасын анықтау;
- осы мәселе бойынша қолданыстағы әдебиеттерді зерттеу және белгілі бір мәселелер бойынша қолданыстағы көзқарастарды сыни талдау;
- зерттеудің тұжырымдамалық аппаратын түсіндіру;
- зерттеудің құралдары мен әдістерін, зерттеулердің құралдары (ресурстары) мен кезеңдерін таңдау, ғылыми теорияны құру;
- алынған нәтижені оның ақиқаттығы, яғни зерттеу объектісіне сәйкестігі тұрғысынан тексеру.

Жоспарлау әдіснамасы - бұл негізгі принциптердің, әдістердің, қолданбалы индикаторлар жүйесінің, жоспардың орындалуы үшін қажетті

шараларды, сондай-ақ оның мониторингін зерттеу. *Жоспарлау әдіснамасы* жоспарлау процесін жүзеге асыру бойынша ғылыми ұсыныс ретінде бір рет және мәңгі берілген, мызғымас болып табылмайды. Ол экономика мен жоспарлау саласындағы жаңа білімдердің пайда болуымен жақсартылуы мүмкін. Әдіснама жалпы философиялық әдіс пен нақты ғылымның әдістерін қамтиды.

Танымның *философиялық әдісі* формальды, математикалық және диалектикалық логика заңдарын қолданатын диалектиканы қамтиды. Формальды логика дедукцияның логикалық жүйесін құруға мүмкіндік береді, бұл шынайы нәтиже алу үшін қажет.

Математикалық логика формальды логиканы дамытудағы кезең бола отырып, логикалық есептеулер, бағдарламалау жүзеге асырылатын символдар мен формулалардың арнайы тілімен қаруланады.

Диалектикалық логика таным мен ойлаудың жалпы әдісі болып табылады. Логикалық категориялар жүйесі абстрактіден нақты құбылысқа, құбылыстан нысанаға, жайдан күрделіге дейін тануға мүмкіндік береді, бұл ретте жалпы және арнайы экономикалық заңдар қолданылады. Бұл заңдар қатаң тәуелділікті, экономикалық құбылыстардың арасындағы себеп-салдарлық байланысты көрсетеді. Осылайша, бөлу және тұтыну әрдайым қолда бар ресурстармен шектелген, ал алмасу баламалылықты талап етеді.

Заңдылық анықталған дәрежесі мен өзара байланыстардың тығыз беталысы ретінде көрініс табады. Мысалы, өндірістің нәтижелері мен факторлары арасындағы тәуелділік. Заң талаптары тиісті *қағидаттарды* сақтау қажеттігіне негізделеді. Қағидаттар-бұл бастапқы, негізгі қосымшалар мен ережелер. Жоспарлаудың негізгі принциптері:

- *оңтайлылық* немесе *тиімділік пен нәтижелілік* қағидаты белгіленген мерзімде қаражат пен ресурстардың оңтайлы көлемін пайдалана отырып, ең жақсы нәтижені қамтамасыз етуді білдіреді;

- *баланстық пен пропорционалдық* ресурстық, салалық, аумақтық, жалпы салалық, салааралық, ішкі салалық бөліністерде арақатынасқа қол жеткізуді білдіреді;

- жетекші буындардың *басымдықтарын бөлу* - бұл қағида қолда бар ресурстар мен құралдар кезінде тек белгілі бір бағыттар бойынша ғана алға жылжу мүмкіндігіне байланысты, сондықтан жоспарланатын кезеңге бір немесе бірнеше басымдықтар бөлінеді; қол жеткізілген нәтижелерге байланысты келесі жоспарланатын кезеңге қатысты басымдықтар өзгеруі мүмкін.

Қаржылық жоспарлау әдіснамасы мынадай қағидаттарға негізделеді:

- шаруашылық жүргізудің барлық деңгейлерінде қаржыны басқарудың бастапқы сатысы ретінде қаржылық жоспарлауды пайдаланудың *объективті қажеттілігі* (бұл осы процесс қажет екенін білдіреді, қаржылық мүмкіндіктерді анықтаудың, ұтымды құндық пропорцияларды, қатынастарды болжаудың, тиісінше белгіленген бағдарламаларды, тапсырмаларды орындау үшін ақша ресурстарының қозғалысын және болжаудың маңызды құралы және тәсілі ретінде міндетті болады);

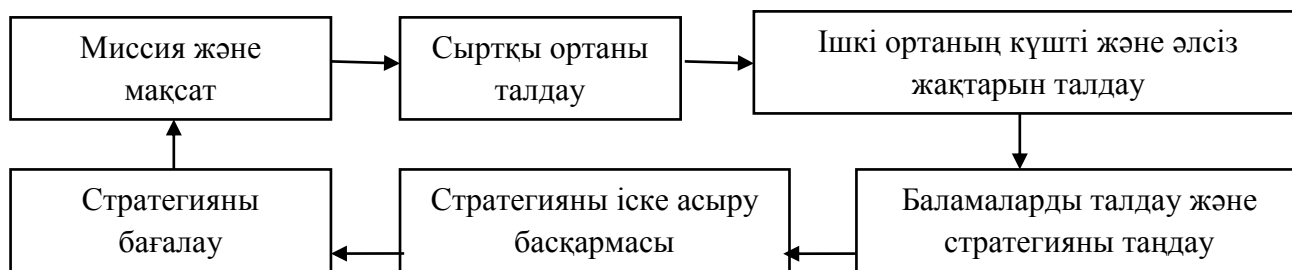
- әрбір шаруашылық жүргізуші субъектінің қызметінен жекелеген

операциялар бойынша оң қаржылық нәтижелер алуға, тиісті экономикалық немесе әлеуметтік әсерге қол жеткізуге бағдарланатын, осы процестің сапалық жағын көрсететін және оны әрбір шаруашылық жүргізуші субъектінің қызметінен жекелеген операциялар бойынша оң қаржылық нәтижелер алуға бағдарлайтын тиімділікті арттыру;

- өндірістік және қаржылық тапсырмаларды, материалдық және қаржылық ресурстардың қозғалысын, басқарудың әртүрлі деңгейлеріндегі жоспарларды келісуді көздейтін *мақсаттардың кешенділігі мен біртұтастығы* (ұдайы өндіруге қатысушылардың жалпы мемлекеттік, ұжымдық және жеке экономикалық мүдделерін үйлестіру);

- жоспарлаудың негізгі сипаттарын қорытындылайтын *себептер*, белгіленген тапсырмалардың нақтылығын, тиімділігін қамтамасыз етеді. Ғылым ұғымы кең және қоғамдық және жеке қажеттіліктерді, қоғамның даму заңдылықтарын, ақша қаражатының қозғалысындағы үрдістерді, қалыптасқан экономикалық және әлеуметтік жағдайды объективті бағалауды, сондай-ақ ресурстардың болуын, уақыт пен кеңістікте қаржылық тапсырмаларды үйлестіруді ескере отырып, жоспарланған тапсырмалардың негізділігін қамтиды.

Жоспарлау әдістемесі - жоспарларды әзірлеушілер пайдаланатын жоспарлау технологиясын қалыптастыратын жұмыс тәсілдерінің жиынтығы. Әдістеменің негізін құрайды (5-сурет): деректер базасын дайындау; ақпаратты бірыңғай тұтастыққа зерттеу және біріктіру; аналитикалық зерттеу жүргізу.

Сурет 5- Стратегиялық жоспарлау процесі

Үлкен мәселелерді шешу үшін келесі кезеңдерден тұратын жүйелік талдау және синтез қолданылады:

- тапсырманы әзірлеу;
- мақсаттарды және бағалау критерийлерін анықтау;
- факторларды құрылымдық талдау, үрдістерді анықтау, олардың өзара әрекеттесуі;
- жүйені дамыту тұжырымдамасын және нұсқаларын әзірлеу.

Талдау түрлі зерттеу әдістерін қамтиды:

- *топтау* - жеке көрсеткіштер біріктіріледі және тұтастай алғанда индикаторлар тобы арқылы белгілі бір экономикалық құбылыстарды сипаттайды;
- *индекс* - бірқатар көрсеткіштердің базалық мәнге қатынасы;

- *факторлық* - экономикалық қызметтің нәтижесіне әсер ететін экономикалық дамудың қозғаушы күші анықталады;

- *корреляция* (жұптық және көпше) әр түрлі көрсеткіштер арасындағы өзара байланыстарды, олардың өзара әсерін белгілейді;

- *морфологиялық талдау* мәселенің барлық мүмкін шешімдері бойынша жүйеленген ақпарат алуға мүмкіндік береді және объект туралы толық және жалпы білімді болжайды;

- *аналогия бойынша талдау* формальды логика заңдарына, логикалық құрылымдарға негізделеді;

- *регрессивті талдау* белгілі шаманың басқа шамалардан тәуелділігін зерттеуді қарастырады.

Қаржылық жоспарлардың ғылыми негізділігі олардың шынайылығын ғана емес, сонымен қатар ұзақ мерзімді пайданы ескере отырып, үздік шешімдерді таңдауды білдіреді. Бұл белгіленген іс-шараларды қаржыландыру көздері мен тәсілдерін негіздеу *әдістерінің прогрессивтілігіне*, ресурстарды ұтымды бөлуге, прогрессивті процестерді ынталандыратын құндық пропорциялар мен қаржылық өзара қарым-қатынастарды оңтайландыруға байланысты. Сондықтан қаржылық ынталандырудың әсері, шығындар деңгейін оңтайландыру, кірістерді, пайданы барынша арттыру тұрғысынан ең жақсы шешімдерді таңдауды қамтамасыз ететін барлық тапсырмалар бойынша *көп нұсқалы есептерді* пайдаланған жөн.

Басқарудың негізгі кезеңдері ретінде қағидалар барлық дәуірлерге, даму сатыларына бірдей болып қалады. Экономиканы дамытудың қазіргі жағдайларында жоспарлау принциптері емес, оларды іске асыру тетігі, өндірістік күштердің, ғылымның және басқа да факторлардың даму деңгейіне байланысты әдістер өзгереді.

Ведомстволық және салалық қағидаттар экономиканы қатаң, командалық әдістермен орталықтандырылған басқару кезеңіне тән болды.

Нарықтық экономика жағдайында *аумақтық және пәндік-мақсатты қағидаттар* неғұрлым қолдануға ие болды.

Аумақтық қаржылық жоспарлауды қолдану:

- жекелеген әкімшілік-аумақтық бірліктердің қаржы ресурстарын анықтау, ресурстар көлемінің шаруашылық қызмет нәтижелеріне тәуелділігін қоюға ықпал етеді;

- объективті себептер бойынша ресурстар жеткіліксіз болған жағдайда, оларды өңірдің қолайлы әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету үшін орталықтандырылған қорлар арқылы қайта бөлу мүмкін.

Қаржылық жоспарлаудағы *пәндік-нысаналы қағидат* ресурстардың шығу көздеріне қарамастан белгілі бір экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, мәдени және басқа да бағдарламаларды қамтамасыз ету үшін қаржылық ресурстарды нақты қалыптастыруға және пайдалануға бағытталған. Бұл қағидаттар Қазақстан Республикасының экономикасын дамытудың қазіргі жағдайында да қаржы мәнін, қалыптасқан қаржы жүйесін және қаржы тетігін негізге ала отырып өзекті болып қала береді.

Жоспарлау тәжірибесінде жоспарлы есептеулердің әртүрлі әдістері

қолданылады. Қазіргі уақытта ең көп таралған келесі әдістер (3-кесте).

Кесте 3 - Қаржылық жоспарлауда қолданылатын әдістер

Әдіс атауы	Мазмұны
1	2
Экстраполяция әдісі (немесе коэффициенттер)	олардың серпінін белгілеу негізінде қаржылық көрсеткіштерді айқындаудан тұрады. Есеп айырысу есепті кезеңдегі жетістіктер және олардың өсу немесе төмендеу салыстырмалы тұрақты қарқынына түзетулер негізінде жүргізіледі. Мұндай тәртіптің елеулі кемшіліктері бар: ықтимал шаруашылық ішіндегі резервтерді анықтауды ескермейді; материалдық және ақша ресурстарын пайдалануға теріс әсер етеді, өйткені жоспарланған кезеңде олардың мөлшерлері қол жеткізілген деңгейге қарай анықталатын болады.
Сараптамалық бағалау әдісі	жоспарлау объектісінің жай-күйінің параметрлерін анықтау үшін жоғары білікті маман-сарапшылардың тәжірибесін пайдалануды болжайды.
Нормативтік әдіс	жоспарлы қаржылық көрсеткіштер белгіленген нормалар мен нормативтер негізінде есептеледі.
Салааралық баланс (САБ) (шетелдік практикада пайдаланылады)	кестенің жолдары мен бағаналарын, яғни өнімді бөлу теңгерімдерін және оны өндіруге жұмсалған шығындарды қорытындымен байланыстыра отырып, тоғысатын экономикалық-математикалық модель болып табылады. САБ В. Леонтьев (АҚШ) әзірлеген "шығындар - шығарылым" әдісі ретінде белгілі.
Баланс әдісі	шығыстардың оларды жабу көздерімен келісілуін, қаржылық жоспарлардың барлық бөлімдерін өзара байланыстыруды, сондай-ақ өндірістік және қаржылық көрсеткіштерді көздейді. Қаржы балансының талаптарын сақтау кәсіпорынның, саланың, барлық ұлттық шаруашылық бюджеттерінің шығындары мен кірістері арасындағы сәйкессіздіктің туындауын ескертуге: халық шаруашылығын дамытудың қажетті қарқыны мен пропорциясын айқындауға; ішкі ресурстарды жұмылдыруды ескере отырып, оларды жан-жақты негіздеуге мүмкіндік береді.
Бағдарламалық-мақсатты әдіс	түрлі деңгейде жүзеге асырылатын ғылыми-техникалық бағдарламалар негізінде қаржылық болжау әдістерінің бірі: жалпыұлттық, салалық және бастапқы. Қаржылық бағдарламалау - бағдарламалық-мақсатты әдісті пайдаланатын қаржылық жоспарлау әдісі, оның негізінде нақты тұжырымдалған мақсаттар мен оларға қол жеткізу құралдары салынған: басымдықтарды белгілеу; қаражаттың алшақтығының тиімділігін арттыру; баламалы нұсқаны таңдауға сәйкес қаржыландыруды тоқтату.
Есептеулердің көп нұсқалылығы	ең жақсы шешімдерді таңдау ұзақ мерзімге қаржылық болжамдар үшін экономикалық-математикалық әдістерді, ЭЕМ-ді кеңінен пайдалануды көздейді.
Сценарий әдісі	жақсы құрылымдалған және қисынды болып табылатын әр түрлі "тарихтың" жасауына байланысты оқиғалардың ықтимал дамуының альтернативті сценарийлерін құру.
SWOT -талдау	жоспарлау кезеңіндегі дамудың күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлерін айқындайды.

Қаржылық жоспарларды дайындау үш кезеңнен тұратын негізгі жоспарлау әдістерімен жүзеге асырылады (6-сурет).

Сурет 6- Қаржылық жоспарлау әдістері

Жоспарлаудың *бірінші кезеңінде* есепті кезеңде қаржылық көрсеткіштердің орындалуына экономикалық талдау жүргізіледі. Қаржылық көрсеткіштерді талдау өндірістік деректермен өзара байланыста жүзеге асады. Жоспарлы түсімдер мен шығыстарды өндірістік көрсеткіштермен ұштастыра отырып, іс жүзінде салыстыру қаражаттың толық емес шоғырлануының себептерін ашуға, оларды пайдалану тиімділігінің дәрежесін анықтауға, ішкі шаруашылық резервтерін анықтауға мүмкіндік береді.

Екінші кезеңде элеуметтік және экономикалық даму жоспарлары мен бағдарламаларының көрсеткіштері негізінде кірістер мен шығыстардың негізгі топтары бойынша жоспарланатын кезеңге арналған кірістер мен шығыстардың нақты түрлерінің есебі жүргізіледі.

Үшінші кезеңде жеке тапсырмалар, мақалалар бірыңғай тұтастыққа байланыстырылады, теңгеріледі. Егер көзделген іс - шаралар мен жоспарлы тапсырмалар ақша ресурстарымен келіспесе, кірістер мен жинақтарды ұлғайту көздері іздестіріледі, оларды неғұрлым тиімді пайдалану жолдары, ал кейбір жағдайларда шығыстардың жекелеген түрлерін тікелей қысқарту айқындалады.

1.4 Әлемдік тәжірибеде жоспарлаудың пайда болуы және дамуы

Әрбір ел өзінің ұлттық экономикасының ерекшелігін ескере отырып,

экономикалық және әлеуметтік процестерді жоспарлауға белгілі бір тәсілдерді пайдаланады, оларды өзгертін жағдайларға қатысты үнемі жетілдіріп отырады. Болжамдық және талдау мәселелерімен айналысатын шетелдік экономикалық орталықтарда ондаған, жүздеген болжамдық экономикалық жүйелер пайдаланылады. Американдық экономист және экономиканың Нобель сыйлығының лауреаты (1980) *Лоуренс Роберт Клейн* әзірлеген ұлттық экономиканың алғашқы әзірленген модельдерінің бірі кеңінен танымал. Бұл модель *15 жүйелілік айнымалыларды* қамтиды, олар *12 стохастикалық сызықты және сызықты емес теңдеулер және төрт детерминирленген теңдеулердің* көмегімен анықталады. Қазақстан Республикасында ұлттық экономиканың, негізгі халық шаруашылығы кешендерінің даму болжамдары қазірдің өзінде мемлекеттік экономикалық саясатты қалыптастырудың негізіне айналды. Валюта нарығындағы, орта мерзімді және қысқа мерзімді бағалы қағаздар нарығындағы жағдайлардың болжамы, бүкіл халық шаруашылығының әлеуметтік және өндірістік салаларын оңтайландыру болжамы кеңінен дамуда, сондай-ақ нәтижеге бағдарланған бюджеттеу енгізілуде. Сондықтан, шет елдердің болжау және жоспарлау саласындағы тәжірибесін зерттеу Қазақстан үшін үлкен маңызға ие.

Экономикалық жоспарлау және болжау саласындағы әзірлемелер шет елдерде XIX ғасырдың соңғы ширегінде пайда болды. Олар зерттеушілердің өз иелігіндегі статистикалық деректердің мінез-құлқын талдау негізінде негізгі өнімдерді өндірудің болашақ үрдістерін анықтау талпынысымен байланысты болды. Сол кезде болжаудың басты әдістері қатарларды сапалы талдауға және қарапайым экстраполяцияға, яғни өткен үрдістерді болашаққа көшіруге негізделген сараптамалық бағалар болды.

XX ғасырдың басында экономикалық индикаторларды анықтаудың алғашқы талпыныстары жасалды. Атап айтқанда, экономист *Дж.Брукмайер* 1911 жылы келесі көрсеткіштердің үш хронологиялық қатарын болжау үшін пайдалануға тырысты:

- банктік несиелер индексі,
- акциялар бағасының индексі,
- жалпы экономикалық белсенділік индексі.

1929-1933 жылдардағы АҚШ – тағы экономикалық дағдарыс - "Ұлы депрессия", шет елдерде болжау мен жоспарлауды дамытуда қуатты түрткі болды, ол мемлекеттік билікті одан шығу жолдарын іздеуге мәжбүр етті. XX ғасырдың 30-шы жылдарында шетелде алғаш рет макроэкономикалық деңгейде жоспарлау пайда болады. Болжамдар мен жоспарлар ұлттық экономиканы реттеу жүйесінің қажетті элементіне айналады. Болжамдар "шығындар - шығару" моделінің, желілік бағдарламалау, жүйелік талдау модельдерінің көмегімен және сараптамалық бағалар негізінде жасалды. Макроэкономикалық деңгейдегі бірінші жоспарлар қаржы-бюджет және ақша-несие саясатын қамтиды және ұлттық бюджеттерді құрастыруда көрініс тапты. Олар мемлекеттік бюджеттен тек мемлекеттің ғана емес, тұтастай ел бойынша да табысты ескеруімен ерекшеленді.

1944 жылы Құрама Штаттарына қоныс аударған танымал неміс экономисі

К.Ландауэр «Ұлттық экономикалық жоспарлау теориясы» атты кітабын жариялады. Автор ұсынған жоспарлау жүйесі кейіннен "индикативтік жоспарлау" ретінде белгілі болды, оның шеңберінде Ұлттық үкімет шешімдер қабылдау және нұсқаулар беру жолымен салыстырғанда, үйлестіру және ақпаратпен қамтамасыз ету арқылы экономикалық дамуға әсер етеді.

Соғыстан кейінгі жылдары макроэкономикалық деңгейде жоспарлау дағдарыстарды болдырмау ғана емес, ұлттық өнімді бөлу процестерін реттеу мақсатында кең пікірталастардың мәніне айналады. Бірқатар салаларды мемлекет меншігіне алу, экономикадағы мемлекеттік сектор үлесінің өсуі үкіметтерге сыртқы саудаға, баға саясаты мен қаржыға тікелей бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік берді.

XX ғасырдың 50-ші жылдарында көптеген елдерде бюджет түрінде ұлттық мемлекеттік жоспарларды құрудан ауытқу болды. Екі жаңа бағыт қалыптасты: *біріншісі*, жоспарларды әзірлеу үшін пайдаланылатын әкімшілік мемлекеттік аппараттың күрделенуіне байланысты; *екіншісі*, жоспарлау және болжау қызметі саласының кеңеюіне байланысты.

Егер бірінші кезеңде ұлттық экономикалық жоспарлар мемлекеттің қаржы министрлігінде жасалса, XX ғасырдың 60-шы жылдарының басында арнайы жоспарлы органдар құрылады: Францияда – Жоспарлау жөніндегі бас комиссариат; Жапонияда – Экономикалық консультативтік кеңес және Экономикалық жоспарлау басқармасы; Нидерландыда – Орталық жоспарлы бюро; Канадада - Экономикалық кеңес. Макроэкономикалық жоспарлаудың қажеттілігі макроэкономикалық тұрақсыздыққа, экономиканың әр түрлі шаруашылық бірліктері мен секторларын интеграциялау дәрежесінің күшеюіне, ЖҰӨ пайдалануда үкімет үлесінің өсуіне, қоршаған ортаның ластануына және басқа да маңызды емес факторларға байланысты болды.

XX ғасырдың 70-жылдарына дейін батыс елдері болжаудың ұлттық модельдері арқылы болжауды жүзеге асырды. 1970-ші жылдардың ортасында макроэкономикалық модельдер құрыла бастады, олардың көмегімен бірқатар елдердің, өңірлердің және бүкіл әлемнің экономикасының дамуы болжанады. Олар алғаш рет АҚШ-та дами бастады. Мәселен, "ЛИНК" моделі 10 ұлттық үлгіні қамтиды (9 еуропалық ел және Жапония). Болашақ әлемдік экономиканы әзірлеу кезінде Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) өзара байланысты 15 өңірлік модельден тұратын в. Леонтьевтің макроэкономикалық моделін пайдаланған.

Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінде жоспарлау маңызды орын алады, бұл ретте ұзақ мерзімді стратегия әзірленеді, оны іске асыру үшін бес жылдық және жылдық жоспарлар жасалады.

Транзиттік (өтпелі) экономикасы бар елдер күрделі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге әр түрлі көзқараспен қарады. Үкіметтің экономикалық стратегиясын негіздеу мақсатында Венгрия экономика министрлігі экономикалық процестерге талдау жүргізеді, болжамдар дайындайды және экономиканың дамуының ықтимал үрдістерін айқындайды, Үкімет қабылдаған шешімдердің нақты экономикалық өмірдің даму барысына әсерін зерделейді. Осы шеңберінде ғылыми негізделген қысқа мерзімді, орта мерзімді және ұзақ мерзімді экономикалық болжамдар ұсынылған.

Польша үкіметі реформалардың түрлі бағдарламаларын жүзеге асырды, ұлттық экономиканың барлық салаларын қамтитын және іс-қимылдардың негізгі бағыттарынан басқа, жүзеге асыру тетіктері мен қойылған міндеттерді іске асырудың нақты құралдарын қамтитын құжаттарды қабылдады.

Қытай экономикасында мемлекеттік сектор (бірінші кезекте ауыл шаруашылығында, халық тұтынатын тауарлар өндірісінде, саудада, қызмет көрсету саласында) нарықпен сәтті үйлеседі. Мемлекеттік секторда директивті жоспарлау сақталған, бірақ оның қаттылығы айтарлықтай әлсіреген. мемлекеттік емес секторда жоспарлау және нарықтық реттеуіштер қолданылады. Қолданыстағы бес жылдық жоспарлау жүйесімен қатар Қытайда ұзақ мерзімді даму бағдарламасы бар және елде орта мерзімді және ұзақ мерзімді жоспарлау жүйелерінің болуы ұлттық саясаттың неғұрлым тиімді және табысты жүргізілуін қамтамасыз етеді.

Ресейде шет елдерде таратылған әдістерді есепке ала отырып, Кеңес дәуіріндегі болжамдау және жоспарлау әдістері дамыды. Ресей экономикасының дамуының әзірленіп жатқан болжамдары өткен жылдардағы экономиканың жұмыс істеуін анықтаған үрдістерді ескереді. Макроэкономикалық көрсеткіштердің, халық шаруашылығы кешендерінің, салалар мен салалардың дамуының болжамдық есептеулері жүргізіледі. Федералдық бюджеттен бірінші кезекте әлеуметтік қажеттіліктерге және экономиканың басым салаларын дамытуға қаражат бөлу көзделеді.

Әрбір ел ұлттық экономиканың ерекшелігін ескере отырып, ел ішінде де, әлемдік экономикалық қатысты осы модельдерді үнемі жетілдіре отырып, экономикалық және әлеуметтік маңызы бар процестерді болжау мен жоспарлауда белгілі бір тәсілдерді пайдаланады.

Бақылау сұрақтары:

1. Жоспарлау мен қаржылық жоспарлаудың негізгі ұғымдарын атаңыз.
2. Қаржылық жоспарлаудың мәні неде?
3. Қаржылық жоспарлаудың мақсаттары мен міндеттерін атаңыз.
4. Қаржылық жоспарлаудың негізгі әдіснамалық негіздерін атаңыз.
5. Жоспарлау әдіснамасы дегеніміз не? Экономикалық болжаудың әдіснамасы нені қамтиды?
6. Экономикалық жоспарлау принципі дегеніміз не?
7. Жоспарлаудың негізгі принциптері қандай?
8. Жоспарлау әдісі дегеніміз не?
9. Жоспарлау әдістерінің негізгі топтары қандай?
10. Экстраполяция дегеніміз не?
11. Тренд деп нені айтамыз?
12. Жоспарлаудың теңгерімдік әдісіне не тән?
13. Жоспарлаудың нормативтік әдісі немен сипатталады?
14. Жоспарлаудың экономикалық-математикалық әдістері нені қамтиды?
15. Жоспарлаудағы сараптамалық бағалау әдісіне не тән?
16. Әлемдік тәжірибеде болжамдау мен жоспарлаудың пайда болу және даму тәжірибесі.